

Zinātnes Vestnesis

Latvijas Zinātnieku savienības, Latvijas Zinātnes padomes un Latvijas Zinātņu akadēmijas laikraksts

Nr. 17 (60)

1993. gada novembris

Cena 2 santimi

Lūdzam Jūs piedalīties
Latvijas Zinātņu akadēmijas
LATVIJAS REPUBLIKAS 75 GADU
DIBINĀŠANAS JUBILEJAI VELTĪTĀJĀ
PILNSAPULCĒ

1993. gada 26. novembrī plkst. 14.00
Latvijas Zinātņu akadēmijas sēžu zālē
(Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 2. stāvā)

Dienas kārtībā:

1. Ievadvārds.

Akadēmijas prezidents
J. LIELPĒTERS.

2. Zinātne neatkarīgajā Latvijas valstī.
LZA Īst. loc. J. STRADIŅŠ.

* * *

3. Jaunu Latvijas Zinātņu akadēmijas
locekļu vēlēšanas.

4. Debates par Latvijas Zinātņu aka-
dēmijas locekļu aktīvāku iesaistīšanos
akadēmijas darbībā.

Latvijas Zinātņu akadēmijas Prezidijs

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADEMIJĀ

28. oktobrī notika Latvijas Zinātņu akadēmijas sēde, kurā tika aplūkoti latviešu terminoloģijas jautājumi. Par terminoloģiju eksaktajās zinātnēs un lingvistikā reformēja Dr. habil. philol. V. Skujiņa, par terminoloģijas komisijas darbību — LZA Īst. locekle A. Blinkena. Debates īpaši aktīvi bija ķīmijas, informātikas un ekonomikas zinātņu pārstāvji.

LZA ārzemju locekļa diplomu pasniedza dzejniecei un valodniecei Lalītai Muižniecei, Rietumnieciskas universitātes (ASV) profesorei, doktorei.

Lalīta Muižniece dzimusi 1935. g. 11. augustā Rīgā, Rūtas Skujiņas un Jūlija Lāča ģimenē. No 1944. g. trimdā Vācijā; kopš 1950. g. dzīvo ASV. Studējusi Rietumnieciskas universitātē Kalamazū vācu un angļu literatūru. 1981. g. ieguvis doktora grādu lingvistikā par disertāciju «Latviešu miršanas un bērnu dziesmu lingvistiskā analīze». No 1970. g. ir Rietumnieciskas universitātes profesore. 1956.—1958. g. žurnāla «Jaunā Gaita», 1960.—1961. g. žurnāla «Mazputniņš» un 1961.—1966. g. žurnāla «Mēs» redakcijas locekle, apgāda «Celinieks» redaktore (1971—1981), LaRA un Latvijas PEN kluba biedre.

Dzejoļu krājums «Zuburu rota» (1970), dzejlapa «Rīksiem ziloni es palaidu» (1975), prozas grāmata «Pēdas» (1975), grāmata bērniem «Cūka cilpo» (1967), «Latvija: zeme, ūdeni, kalni» (1970), «Latvija: daba, laudis, darbi» (1970) — populārzinātnisks Latvijas vēstures un ģeogrāfijas izklāsts. Pareizrakstības rokasgrāmata («Turī pa rokai, iemet aci») (1990, 1991).

Savā runā Lalīta Muižniece izteica domas par latviešu terminoloģiju šodien, uzsverot elektroniskās datu bāzes nepieciešamību. Tā ļautu operatīvi izdot nozaru terminoloģijas vārdnīcas, kaut vai nelielos metienos. Sarežģītumus rada latviskojie ārzemju īpašvārdi. Latvieši Amerikā panāca, ka viņu uzvārdi netika angļskoti, bet angļu uzvārdi Latvijā tiek tā nolatviskoti, ka vairs nav skaidrs, par ko ir runa.

Z. K.

Jauni Zinātnieku savienības biedri

1993. gada 20. oktobrī Latvijas Zinātnieku savienības padome uzņēma šādus LZS biedrus:

Aldis Balodis, Dr. inž., RTU,
Valdis Bērziņš, Dr. h. vēst., LZA Latvijas vēstures institūts,
Jevgēnijs Čarkovs, Dr. h. mat. RTU,
Juris Dehtjars, Dr. h. fiz., RTU,
Raisa Deņisova, Dr. h. vēst., LZA Latvijas vēstures institūts,
Inese Ēdelmane, Dr. filol., LZA, Latviešu valodas institūts,
Fortunāte Eisaka, Dr. ekon., LZA Ekonomikas institūts,
Ārija Ozola, Dr. filol., LZA latviešu valodas institūts,
Maija Zīle, bioķīmijas doktore, ASV,
Izidors Vizulis, politoloģijas doktors, ASV.

Cienījamie lasītāji! Esam pietuvojušies Latvijas valsts proklamēšanas 75. gadskārtai — jubilejai, kura izraisa gan prieku un lepnumu, gan arī nožēlu — kāda būtu bijusi Latvija, ja tai būtu ļauts visus šos gadus attīstīties normāli un harmoniski! Taču noticis ir pavisam kas cits, un valdībai ir jācenšas saglabāt un izlabot tā sašķobītā un deformētā ēka, kas saucas Latvijas valsts. Tajā līdzās stipriem pirmskara

ķieģeļiem ir iemūrēti arī laika pārbaudi neizturējuši drūpoši sociālisma būvmateriāli, un tagad vienlaikus ir nepieciešama kā restauratora rūpība, tā arī rekonstruētāja nesaudzība — Latvijai jāklūst par modernu šodienas valsti, kur cieņā ir intelekts un produkcija, ko tas spēj dot. Tikai tad mēs spēsim pašī sevi dienīt un izraisīt cieņu citos.

MĀCĪTIES DIALOGU

Ar Latvijas Ministru prezidenta V. Birkava 21. oktobra rīkojumu par Latvijas Zinātnes un dialoga centra direktoru iecelts Latvijas Zinātņu akadēmijas un Latvijas Universitātes Matemātikas institūta direktors Dr. h. maif. profesors ANDRIS BUIĶIS. Ar viņu sarunājas žurnāliste ZAIGA KIPERE.

— Runā, ka Zinātnes un dialoga centra izveidošana bija bezmaz vai pēdējais, ko paspēja izdarīt vecā valdība. Kā tas īsti notika?

— Iepriekšējā valdība savā jūnijā sēdē nolēma, ka ar 1. jūniju sāk darboties Latvijas Zinātnes un dialoga centrs, un premjers 9. jūlijā parakstīja rīkojumu par manu iecelšanu direktora vietā izpildītāja amatā. Tas tiešām notika, tā sakot, pēdējās dienās, bet priekšvēsture jau ir krietni ilgāka. Viss sākās ar maniem personīgiem kontaktiem matemātikā. 1990. gadā konferencē Somijā iepazinās ar kādu matemātiķi, kurš strādāja par programmas vadītāju vai menedžeri Ziemeļreinas—Vesfāles Zinātnes centrā. Sākām sarakstīties, saņēmām daudz materiālus par šī centra darbu, un tas mani ieinteresēja. Viņu centrs nodibināts 1988. gadā ar Vesfāles ministru kabineta lēmumu. Pēc centra nolikuma tā direktoru iecel ministru prezidents. Vēlāk šo struktūru pārņēma arī mēs. Kāda te ir loģika? No vienas puses, tā ir valsts institūcija, bet tā nav valsts pārvaldes institūcija, kā tas, diemžēl, ierakstīts mūsu nolikumā (juristiem nebija analoga). Būtu mēs esam konsultatīva organizācija. Centra direktoru (Vācijā tas ir prezidents) iecel personīgi Ministru prezidents un viņš vienīgais to var arī atcelt. Tajā pašā laikā nevar teikt, ka centrs būtu tieši pakļauts Ministru prezidentam, bet, kā rakstīts formulējumā, «atrodas Ministru prezidenta pārziņā». Loģika ir šāda — centram nav juridiski jābūt pakļautam Ministru prezidentam, lai tas nepārvērstos par kaut ko līdzīgu ministrijai vai departamentam, kas pauž šīs ministrijas intereses. Tās ir juridiski brīva organizācija, kas gan sašaurina tās pilnvaras, proti, centrs nevar izdot nekādus rīkojumus, tas var tikai konsultēt un rekomendēt. Cik svarīga ir šī neatkarība, liecina jau pats mūsu darbības sākums, kad ministrijas ierēdņi centās uz mums attiecināt savu darbības stilu, piemēram, finansēšanas jautājumos.)

Atšķirībā no Vācijas mēs sava centra nosaukumā iekļāvām arī vārdu «dialogs», tā pasvītrojot mūsu darbības galveno formu.

Centrs izvēlas kādu valstij svarīgu problēmu, risina to kā dialogu starp atšķirīgiem viedokļiem, nonāk pie kopēja risinājuma, uz kura pamata jau var veidot kādu alternatīvu programmu, ko tālāk apspriest valdībā.

— Vai tas nozīmē, ka jūs vienmēr strādāsit paralēli valdībai?

— Valsts institūcijām, veicot kādu darbu, ir ļoti grūti pārkāpt resoru barjeras un problēmu aplūkot vispusīgi. Piemēra pēc minēšu problēmu, kuru apspriedām ar V. Birkava kungu un kurā mēs varētu piedalīties. Tas ir VIA BALTICA, starptautiskā autoceļa buve caur Baltijas valstīm. No vienas puses, tas ir tīri tehnisks projekts, ko risina Satiksmes ministrija — autoceļu rekonstrukcija, infrastruktūras izveide ap tiem — moteli, benzīna uzpildes stacijas, arī dabas aizsardzība zemākajā līmenī — lai netiktu piesārņota apkārtnējā teritorija. Bet ir arī dabas aizsardzība augstākā līmenī, arī cilvēka personības brīvības ierobežošana, kāda var rasties ceļa tuvumā, sabiedrības struktūras izmaiņas — tas ir milzīgs projekts, kurā gribot negribot tiek iesaistīti cilvēki ne tikai pašā ceļa zonā, bet arī 30—40—50 kilometru attālumā no autoceļa. Kaut vai nobrauktuves, sānceļi. Būs arī tūristi, kas negribēs atpūsties motelos, bet izvēlēsies lauku mājas. Šis lielais projekts var iespaidot valsti kopumā, tādēļ tas jāaplūko kompleksī. Turklāt jādoma arī par to, ka šis ceļš nopietni sāks funkcionēt pēc gadiem 15—20. Kāda tad būs tehnika? Kāda tās ietekme uz dabu? Jāprognozē arī tas.

— Zināmā mērā jānodarbojas ar gaisrēģību!

— Es riskēju piedalīties šajā darbā tādēļ, ka Vācijas Zinātnes centrā ir Klimata, apkārtnējās vides un enerģijas institūts, kura vesela nodaļa nodarbojas ar satiksmes problēmām, sākot no filozofiskā aspekta un beidzot ar tehnisko. Vācijā pašlaik ik uz 2—3 cilvēkiem ir viena automašīna. Viņu šodienas problēmas mums būs jārisina pēc 10—20 gadiem, tādēļ mums šī pieredze un klūdas jāstudē jau šodien, lai to ņemtu vērā vēlāk un nepieļautu lielas klūdas.

— Kādas puses jūs cerat iesaistīt dialogā!

— Pamatprincips — uzaicināt uz dialogu tās puses, kuras dotajā jautājumā ir konfliktējošas, taču dialogos nedrīkst kļūt par konfrontācijas vietu, no kuras abas puses aiziet, nemainījušas savu strikto nostāju. Tad dialogs nav noticis. Mūsu uzdevums ir meklēt saskarsmes punktus un pamazām censties palielināt šo laukumiņu.

— Kā jums var noderēt vācu kolēģu pieredze!

— Mūsu speciālistu delegācija, kādi seši cilvēki, bijām Diseldorfā pagājušā gadā, lai iepazītos ar viņu centra pieredzi. (Tas tolaik bija vienīgais tāds centrs Vācijā un, ja nemaldos, arī Eiropā, bet citas Vācijas federālās zemes, vērodamas centra darbības pozitīvos rezultātus, izteica vēlēšanos veidot tādu pašus.) Brauciena laikā mēs piedalījāmies zinātniskā centra gadsimtā lielajā kongresā, kurā piedalījās no visas pasaules uzaicināti speciālisti, prese, radio, TV. Kāds pusstundstošs vai vairāk. Kongresa tēma bija «Ekodialogs» — cilvēki, kas iedarbojas uz dabu, no vienas puses, un dabas sargātāji — no otras. Sagatavojot kongresu, bija veikts liels iepriekšējs darbs, kam sekoja plaši, rezumējoši pārskati. Dienas otrajā pusē notika virkne dialogu par atsevišķiem konkrētiem jautājumiem, kongresa beigās tika izstrādātas rekomendācijas. Savukārt 1991. gadā kongresa temats bija «Cilvēks un tehnika 21. gadsimtā» — cilvēks tehnikas un informācijas laikmetā. Vai nenotiek cilvēka personības ierobežošana? Vai cilvēks nekļūst par piedēkli modernajai teknikai? Kā cilvēku var ietekmēt modernie pētījumi ģenētikā utt. Sogad 3.—4. novembrī notika kongress par neiropētījumiem, kurā pasaules vadošie speciālisti medicīnā, psiholoģijā un filozofijā centās aplūkot tās problēmas, ar kurām būs jāsarokas konkrētām ministrijām. Centra uzdevums, manuprāt, varētu būt palīdzēt valdībai risināt stratēģiskas problēmas, iezīmēt tās, kuras varētu kļūt aktuālas pēc vairākiem gadiem. Protams, mēs nevaram pilnā mērā pārņemt mūsu kolēģu pieredzi, jo mūsu valstī ir pārāk smaga situācija, lai mēs atteiktos no mazākām, konkrētām problēmām un nodarbotos tikai ar globālām.

— Kas finansē šo centru un cik cilvēku tajā darbojas!

— Centru finansē valsts. Vācijā arī lielām firmām ir izdevīgi atbalstīt vērienīgus pasākumus, kā, piemēram, gadsimtā gājās sesijas. Tas ceļ firmu prestižu un sniedz arī ievērojamus nodokļu atvieglojumus. Mums līdz tam vēl ir tāls ceļš ejams. Ikdienas darbu veic neliels administratīvais aparāts, zinātnes menedžeri, ne vairāk par kādiem padesmit cilvēkiem. Mēs viņus gribētu izvēlēties konkursa ceļā. Protams, svešvalodu zināšanas ir obligātas. Centra zinātnisko līniju nosaka zinātniskā padome, kuru nozīmē aizbildņu padome. Tā ir ļoti prominēta — aizbildņu padomes priekšsēdētājs ir Ministru prezidents, locekļu skaits ir kādi četri ministri, izcili zinātnes, kultūras, garīdzniecības pārstāvji. Vēlāmies iesaistīt arī kolēģus no Vācijas — ministru un centrālo banku vadītājus. Aizbildņu padome sanāk reizi gadā un lemj par stratēģiju. Zinātniskā padome sanāk reizi mēnesī un strādā ciešā saskarsmē ar centra līdzstrādniekiem. Kā jau teicu, aparātā nestrādās tehniskie darbinieki, bet cilvēki, kuri spēj sagatavot dialogu, lai tas nepārvērstos par «apaļo galdu», no kura katrs, savu monologu noturējis, aiziet ar tādu pašu nostāju, ar kādu atnācis.

— Jūsu centra nosaukumā pirmajā vietā minēta zinātnē.

— Mums bija ļoti konstruktīva saruna ar Zinātņu akadēmijas un Zinātnes padomes vadību. Akadēmiķim Stradiņam pat radās doma, vai šis centrs nevarētu kļūt par kaut ko līdzīgu akadēmijas ārzemju nodaļai, lai, izmantojot mūsu kontaktus, internacionālizētu Zinātņu akadēmijas kopsapulces un plašāk aplūkotu tajās paredzētos jautājumus. Sāpīga problēma ir arī zinātnieku stāvoklis. Mūsu morāls pienākums ir kaut ko darīt viņu labā.

— Akadēmiķis Zvidriņš, ņiekoties ar V. Birkavu, teica, ka valdību neinteresē zinātnieku izstrādātās lielās nacionālās programmas, konkrēti — demogrāfijas programma. Es saprotu, ka arī šeit Zinātnes un dialoga centram varētu būt kāda virzītājspēka loma.

— Neapšaubāmi. Mēs pašlaik esam tikai pašā, pašā darbības sākumā. Dialogs, diskusiju māksla jāmācās vispirms mums pašiem, centra darbiniekiem, lai mēs varētu dot pienesumu demokrātijas attīstībā, lielākas iecietības, saprašanās veicināšanā sabiedrībā.

J. KRISTAPSONS, Ē. TJŪŅINA

LATVIJAS ZINĀTNE PASAULĒ UN BALTIJĀ

Vietu (atzinību) pasaules zinātnē var iegūt tikai ar publikācijām starptautiski atzītos žurnālos, ar referātiem starptautisku konferenču plenārsēdēs, ar lektoriem guvušiem izgodrojumem u. tml.

Vispirms par visas Latvijas zinātnes devumu.* Mēs jau agrāk esam uzsvēruši, ka salīdzinājumā ar mūsu kaimiņiem — ziemeļvalstīm — Latvijas (ņemot vērā iedzīvotāju skaitu) publikāciju skaits starptautiski atzītos zinātniskos žurnālos** ir reizes piecas mazāks. 5 gados šo publikāciju skaits ir šāds: Latvija 1212, Somija 12066, Dānija 15798.

Iedzīvotāju kā Somijā, tā Dānijā ir apm. 5 milj., bet Latvijā 2 reizes mazāk. Latvijas publikāciju galveno daļu dod organiskā ķīmija un citi fiziķi, un tieši šajās nozarēs mums publikāciju ir vairāk nekā minētām kaimiņvalstīm. Vairāk kaut kādu mierinājumu varam rast tajā apstākļi, ka paši tuvākie (kā ģeogrāfiski, tā likteņa ziņā) kaimiņi — Igaunija un Lietuva — ir apmēram ar tādu pašu devumu kā Latvija (1. tabula).

Latvijas svarīgāko publikāciju sadalījums pa dažādām zinātnē nozarēm salīdzinājumā ar šo sadalījumu citām valstīm ļauj izdarīt konkrētus secinājumus par Latvijas zinātnes vispārīgo raksturu. Tāpat kā visai bijušās PSRS zinātnē un Austrumeiropas zinātnē Latvijas zinātnisko publikāciju struktūrai šobrīd raksturīgs fizikas un ķīmijas zinātnu izteikts pārsvars pār dzīvības zinātnēm («Life sciences»). Kā zināms, Rietumu zinātnē ir raksturīgas pavisam pretējās proporcijas.

Ar 1990. gadu nav mērķīgās slepenības un citas barjeras, kas liedza publicēties Rietumu žurnālos. 1992. gada publikāciju SCI žurnālos analīze parāda, ka tās zinātnes nozares, kurām agrāk bija raksturīgas zemas

prasības pret publikāciju līmeni, pašreizējo iespēju publicēties tomēr neizmanto — tas liecina, ka šo nozaru orientācija uz reģionālo noslēgtību un prasību zemo līmeni pagaidām nav mainījies.

Scientometrijā ir pieņemts sadalīt žurnālus (un attiecīgi — tajos publicētos rakstus) 2 kategorijās: galvenie («mainstream») un negalvenie («non mainstream»). Ar galvenajiem saprot SCI ietvertos žurnālus. Mēs savā analizē (2. tabula) galvenos žurnālus iedalām vēl vairākās grupās: a) bijušās PSRS žurnāli (SU); b) citu valstu žurnāli: ASV (US), Rietumeiropas (WE), citu valstu, piemēram, Japānas, Austrālijas (cit.).

Salīdzināšanai ar citām valstīm mēs noteicām 100 visvairāk citēto Latvijas zinātnieku sarakstu. Šajā sarakstā ir 41 fiziķis, 25 ķيميķi un tikai 25 dzīvības zinātnu grupas pārstāvji, no tiem 15 medicīnas zinātnieki (2. tabula). Tajā pašā laikā starp 1000 visvairāk citētiem pasaules zinātniekiem dzīvības zinātnes pārstāv 786 zinātnieki, no tiem — 493 medicīnas zinātnieki.

Atgriezīsimies pie salīdzinājuma ar Lietuvu un Igauniju. Būtiski augstāka ir Igaunijas darbu citējamība. E. Garfilda sastādītajā visvairāk citēto PSRS zinātnieku un darbu sarakstā 2 cilvēki un 2 darbi bija no Igaunijas, bet no Lietuvas un Latvijas — neviens. Mēs aprēķinām relatīvās citēšanas rādītāju RCR (novērotās citēšanas attiecību pret sagaidāmo citēšanu). Par sagaidāmo mēs pieņemam to, kas izriet no žurnāla impakt-faktora definīcijas [citātu skaita nākamās 2 gados attiecība pret publicēto rakstu skaitu šajā gadā], bet novērotās citēšanas noteikšanai saskaitījām citākus uz 1988. un 1989. g. darbiem 1990. g. SCI. Dānijai un Norvēģijai RCR ir pat nedaudz lielāks par 1. Baltijas valstīm RCR < 1. Acīmredzot to žurnālu lasītāji, kur publicējas Baltijas valstu zinātnieki, savukārt viņus citē mazāk, nekā vajadzētu saskaņā ar žurnāla impakt-faktoru, jo šie darbi nāk no visumā mazpazīstamās PSRS «provinces».

Domājam, objektīvāks zinātnisko darbu kvalitātes kritērijs pie tik nelielas publicēšanas intensitātes, kāda ir Baltijas valstīm, ir publicēto darbu vidējais impakt-faktors. Igaunijai jau 1986.—90. g. bija raksturīgs liels

publicēto darbu skaits žurnālos ārpus PSRS — tāpēc arī lielāks vidējais impakt-faktors, nekā pārējām 2 Baltijas valstīm; vēl vairāk šī atšķirība parādās 1992. g. (3. tabula). Tam ir sakars ar to, ka savu darbu publicēšanai ārzemēs Igaunijas zinātnieki izmanto daudz plašāku žurnālu spektru nekā Latvijas un Lietuvas zinātnieki (4. tabula). 1992. gadā novērojams krasi izteikts Rietumu žurnālos publicēto Lietuvas darbu pieaugums.

Acīmredzot Igaunijas zinātnieki jau pirms 1990. g. savu darbu publicēšanas politiku orientēja uz Rietumu žurnāliem ar augstāku impakt-faktoru nekā PSRS žurnāliem. SCI ietvertos Rietumu žurnālos varam atrast arī Igaunijas lauksaimniecības zinātnes darbu publikācijas. Lietuvas zinātniekiem «pārorientācija» 1992. gadā saistīta vispirms ar asāku cīņu 1990.—91. g. par savu neatkarību nekā pārējās 2 Baltijas valstīs.

Publikāciju vidējais impakt-faktors ļauj spriest par nozares publikāciju kvalitāti salīdzinājumā ar pasaules augstākajiem rādītājiem (5. tabula).

1. tabula
LATVIJA, IGAUNIJA UN LIETUVA:
VISPĀRĪGS SALĪDZINĀJUMS (1989)

Valsts	Iedzīvotāji, milj.	Zinātnieku skaits	Publik. skaits SCI žurnālos	PSRS* patent-dokumenta
IGAUNIJA	1.57	7900	225	182
LATVIJA	2.68	13900	254	839
LIETUVA	3.72	15900	296	833

* PSRS patenta resora oficiālā statistika.

5. tabula
LATVIJAS ZINĀTNES ATSEVIŠĀKU NOZARU
KVALITĀTĪVAIS VĒRTĒJUMS

Nozare	Publikāciju impakt-faktors IF		
	pasaules «augšējais» standarts	vidējais darbiem no Latvijas	
		1989.	1992.
Astronomija	3.710	0.362 (3)	0.603 (7)
Cietv. fizika	4.328	1.249 (54)	1.321 (47)
Organ. ķīmija	2.793	0.655 (108)	0.652 (92)
Medicīna visp.	11.566	0.817 (11)	0.684 (11)
Onkoloģija	4.767	0.309 (9)	0.826 (4)

Iekavās norādīts Latvijas publikāciju skaits SCI žurnālos, kas izmantots aprēķinam. Pasaules «augšējais» standartu rēķina kā vidējo IF vērtību 4 šīs nozares žurnāliem ar vislielāko IF.

4. tabula
ŽURNĀLU AR PUBLIKĀCIJĀM BALTIJAS VALSTĪM SADALĪJUMS

Valsts	Žurnālu skaits	Žurnālu daļa, % no		Žurnālu skaits	Žurnālu daļa, % no	
		bijušās PSRS	citām valstīm		bijušās PSRS	citām valstīm
IGAUNIJA	126	32	68	166	23	77
LATVIJA	102	51	49	137	32	68
LIETUVA	113	54	46	154	29	71

3. tabula
PUBLIKĀCIJU SADALĪJUMS NO BALTIJAS VALSTĪM SCI ŽURNĀLOS

Valsts	Publikāciju skaits SCI žurnālos	1998			1992			
		bijušās PSRS	citām valstīm	Vidēj. impakt-faktors IF	Publikāciju skaits SCI žurnālos	bijušās PSRS	citām valstīm	Vidēj. impakt-faktors IF
IGAUNIJA	225	45	55	1.005	267	26	74	1.356
LATVIJA	254	64	36	0.747	300	47	53	0.902
LIETUVA	296	70	30	0.665	287	35	65	1.259

2. tabula
LATVIJAS ZINĀTNE: STRUKTŪRA, PUBLIKĀCIJAS UN CITĒŠANA

Zinātnieku ar LR zin. grādiem	Vidēj. vecums, gadi	Publikācijas SCI žurnālos (5 gados)						Visvairāk citēto zinātnieku skaits
		Kop-sk.	SU	WE	US	Cit.		
							SU	
DZĪVĪBAS ZIN.	1276	54	233	191	21	7	14	25
Medicīna	568	54	172	147	8	7	10	15
Bioloģija visp.	284	52	12	8	4	0	0	6
Lauksaimniecība	338	59	0	0	0	0	0	0
Mol. biol. un bioķīm.	86	46	49	36	9	0	4	4
FIZIKA	335	51	283	119	114	12	38	41
Cietv. fizika	168	49	189	73	77	5	34	25
Teorēt. fiz.	15	55	21	5	12	4	0	6
Astronomija	24	55	22	16	5	0	1	3
KĪMIJA	452	51	512	408	66	28	10	25
Organ. ķīmija	158	49	416	331	54	23	8	21
MATEMĀTIKA un DATORZINĀTNES	200	49	20	9	5	4	2	4
INŽENIERZINĀTNES	890	53	18	10	2	5	1	5
KOPA	3153	53	1179	816	229	56	78	100
HUM. un SOC. ZIN.	907	53						

Vai Latvijā atgriežas ulmaņlaiki?

Latvijas Republikas 5. Saeima savā otrajā darba dienā 1993. gada 7. jūlijā par Latvijas Valsts prezidentu ievēlēja Gunti Ulmani. Vai ar to Latvijā sāk atgriezties ulmaņlaiki?

Latvijas vēsture ir nesaraucami saistīta ar Kārļa Ulmaņa vārdu. Viņš bija ne vien Latvijas (1918—1940) pirmais un pēdējais Ministru prezidents un pēdējais valsts prezidents; K. Ulmanis bija arī zinātnieks (divu LU fakultāšu goda doktors) un publicists. Ar prieku jākonstatē, ka Latvijā ir spēki, kas cenšas atsvaidzināt tautas atmiņā K. Ulmaņa vārdu un piemipi. «Lauku Avīze» kopā ar K. Ulmaņa piemiņas fondu ir daudz darījis, lai meklētu bijušā Prezidenta mirstīgās atliekas ar mērķi pārvest tās dzimtenē. Ir veikts darbs K. Ulmaņa dzimto māju «Pikšu» atjaunošanai un vēl citi pasākumi. Par to paldies. Bet vai ar to pietiek?

Visi minētie pasākumi tomēr centrēti uz K. Ulmaņa personību, kuru objektīvi vēsturnieki (E. Dunsdorfs, A. Silde u. c.) vērtē kā ļoti pretrunīgu, nemaz nerunājot par 15. maija pārkārtojumu pretiniekiem (F. Cielēns, M. Valters u. c.). Tādēļ pirms godināt K. Ulmani, ir labi jāiepazīst viņa mērķi un darbība, kas savā laikā ir atspoguļoti Prezidenta grāmatās, rakstos un runās. Toreiz šie materiāli bija viegli pieejami. Bet tagad? Cik zināms, līdz šim atkārtoti ir izdotas tikai divas K. Ulmaņa darbu izlases: 1990. g. — «Atziņas un runu fragmenti» (jauns sakopojums) un 1991. g. «Degsme». E. Dunsdorfa monogrāfiju «Kārļa Ulmaņa dzīve» visā Latvijā varot iegādāties tikai vienā grāmatveikalā, un grāmatas cena ir tāda, ka daudziem slavenā Prezidenta dienājiem uz grāmatu atliek vienīgi noskafties...

K. Ulmaņa saimnieciskos mērķus, kurus viņš uzskatīja arī par politiskiem mērķiem, raksturo šādas prioritātes: sociālā taisnīguma stiprināšana («uzlīdzināt visus uz augšu»), nacionālā taisnīguma stiprināšana («Latvijai — latviešiem!»), saimnieciskās neatkarības nodrošināšana,

tautas vitalitātes stiprināšana, izglītības, kultūras, garīguma un ideālu veicināšana.

Jāatzīmē, ka visās četrās Saeimās Kārlis Ulmanis vadīja Zemnieku savienības frakciju, kas realizēja labēju politiku. Galvenajiem politiskajiem pretiniekiem — sociāldemokrātiem — sociālās programmas bija vēl radikālākas.

Šoreiz negribu izvērsti analizēt K. Ulmaņa mērķus, jo to esmu darījis jau agrāk (LZA Vēstis, 1992. g. Nr. 12 un 1993. g. Nr. 1, «Diena», 1992. g. 1. oktobrī, «Lauku Avīze», 1993. g. 8. aprīlī u. c.). Šoreiz vairāk parunāsim par to, vai arī tagad ir ciena šie mērķi.

Par pirmo, galveno mērķi, K. Ulmanis teica: «...valsts pilsoņu turība, pārticība, ienākumi, ja gribat, teiksim — bagātība pēc mūsu uzstādītā mērķa lai neaugu un nepieņemtos tādā kārtā, ka vērtības saplūst nedaudz vietās vai arī nedaudzu cilvēku rokās, bet lai šīs vērtības un līdz ar to arī dzīves vērtības, dzīves līmeņa paaugstināšana sadalītos pēc iespējas vienmērīgi par pilsetām, pa laukiem un arī atsevišķu pilsoņu starpā. Šī ir ļoti svarīga pamatprasība... Ja mēs piecājamies par patstāvību un neatkarību, tad mūsu vēlēšanās ir, lai varētu pēc iespējas liels skaits mums no sirds līdzī priecāties.»

Tāpat kā Rīga nekad nav pabeigta, arī sociālais taisnīgums Latvijā nebija ideāls. Un tomēr plaši pazīstamais vēsturnieks E. Andersons varēja citēt neitrālu slaveno angļu žurnālistu Nūmenu, kurš savā pētījumā par Latviju konstatēja: «Paturot prātā tās ierobežotās iespējas, Latvija paveica daudz divdesmit gados: izglītība bija uz augsta līmeņa: Latvijā bija maz bagātu ļaužu — bet arī maz nabagu (pasvītrojums mans — O. K.). Procesa gars bija visur un vienmēr manāms. Kas Latvijai bija visvairāk vajadzīgs, bija tas, kas bija liegts — vēl 20 («miera gadu»). (Latvijas vēsture, 2. sēj., 540.—541. lpp.)

Ir jau pagājuši divi gadi no tiem, kas toreiz pietruka. Un pirmie rezultāti? Ārzemju viesi, kas ierodas Rīgā, izsaka izbrīnu, cik daudz te luksus un superluksus limuzīnu, avīzēs nepārtraukti reklamējamās dārgi restorāni, kazino, infimklubi un citi iestādījumi, kur bagātību izšķērdēt. Un blakus sirmgalvju sāpe un vilšanās, lauku jaunsaimniekiem nesamaksātie parādi, līdz izlaužas sakāpinātais «Velns lai parauj tādu dzīvī!» («Lauku Avīze», 1993. g. 31. augustā.)

Tas nav viena avīzes lasītāja emocionāls izsauciens. 1992. g. pašnāvību skaits Latvijā pārsniedza 187.—1988. g. līmeni par 50%. Visbiežāk labprātīgi no dzīves aiziet, kad tuvojās vai jau ir sasniegts pensijas vecums (45.—65. mūža gadā). Bet 5. Saeimas deputāti vienu no pirmajiem lēmumiem vēlēja savām «rietumiem» atbilstošām algām, valdība ir pārliecināta, ka «nodokļu skrūve» ir jāpiegriež patērētājiem, bet jāatļauj bankām, kazino un infimklubiem. Latvijas iedzīvotāju sašķelšana superbagātos un nabagos uzņem tempu.

Par nacionālā taisnīguma stiprināšanu K. Ulmanis teica: «Mēs neesam bijuši citu apspiedēji un tādi arī nebusim. Mēs gribam tikai to, lai tā saules tiesa, kura ir mūsu un ir mums vajadzīga, arī paliktu mūsul... lai vienādas tiesības šinī valstī visiem būtu.» Turklāt nevis uz papīra, bet dzīvē.

1935. gadā, gadu pēc K. Ulmaņa pārkārtojumiem, Latvijā gandrīz vienlaikus notika tautas skaitīšana, rūpniecības un amatniecības, tirdzniecības un lauksaimniecības skaitīšanas. Visi ļoti zināms, ka toreiz no Latvijas iedzīvotājiem 75,5% bija latvieši. Retāk piemin, ka no uzņēmējiem, kuri izmantoja algotu darba spēku rūpniecībā, latviešu bija 65%, tirdzniecībā — tikai nepilni 46%.

Kādu tautību pilsoņi vai to kandidāti ir mūsdienu bagāto firmu īpašnieki, par to ir izteikti vienīgi ekspertīzes vērtējumi, jo likumdošana neparedz ievākt

Rīgas Tehniskās Universitātes Ķīmijas tehnoloģijas fakultāte un ZA Neorganiskās ķīmijas institūts š. g. 23. novembrī plkst. 15.00 Āzenes ielā 4, 101. auditorijā rīko profesora Mārtiņa Straumaņa piemiņas lasījumus.

Viens no levērojamākajiem latviešu ķīmiķiem, kura vārds neizdzēšamiem burtiem ierakstīts ķīmijas zinātnes vēsturē ir profesors, ķīm. zin. dokt. MĀRTIŅŠ STRAUMANIS. Šogad arī Latvijas ķīmiķi atzīmē viņa 95. dzimšanas dienu.

Mārtiņš Straumanis dzimis Kretingā (Lietuvā) 1898. g. 23. novembrī, 1906. g. viņa tēvs Jānis Straumanis (1864—1944) ar ģimeni pārcēlās uz Dobeli, kur kā mācītājs vadīja luterāņu draudzi.

Pirmos skolas gadus Mārtiņš Straumanis pavadīja Tirdzniecības skolā, kas atradās nefālu no Dobeles. Vidējo izglītību viņš ieguva Jelgavas ģimnāzijā (Academia Petrina), kuru beidza 1919. g. Ģimnāzista gados viņa interešu loks bija plašs. Viņš mācījās eļļas gleznošanu, konstruēja dažādas elektriskās ierīces un eksperimentēja ar tām, praktizējās klavieru spēlē, spēlēja futbolu. Klavieru spēli viņš arvien pilnveidoja un spēlēja tās visu mūžu.

Mārtiņš Straumanis kā brīvprātīgais piedalījās Latvijas atbrīvošanas cīņās. 1919. g. 18. novembra naktī notika sīva kauja pie Varēļu mājām. Par uzvaru tajā viņš apbalvots ar Triju zvazīņu ordeni.

1920. g., vēl būdams armijas rindās, Mārtiņš Straumanis iestājās LU Ķīmijas fakultātē, kuru beidza 1925. g. ar inženiera ķīmiķa grādu un tika atstāts LU zinātniskam darbam. Mārtiņš Straumanis īsā laikā izstrādāja un 1927. g. aizstāvēja doktora disertāciju, par ko viņam piešķirts ķīmijas zin. doktora grāds. Tūlīt pēc doktora grāda iegūšanas viņš kā Rokfellerā stipendijā aizbrauca uz gadu darbā pie metālpētnieka G. Tamaņa. Atgriezies Rīgā, viņš strādāja par mācību spēku, ieņemdams dažādus amatus: asistents, vec. asistents, vec. docents (1929—1937), ārkārtas profesors (1939), profesors (1942—1943), 1944—1973 (Vācijā, ASV).

Strādādams LU Ķīmijas fakultātē, Mārtiņš Straumanis noorganizēja modernu laboratoriju, izstrādāja kopā ar Alfrēdu leviņu metodi kristālu režģa konstanšu noteikšanai, pētīja metālu korozijas problēmas, neorganisko vielu uzbūvi, lasīja lekcijas analītiskajā ķīmijā.

1932. g. Mārtiņš Straumanis ar Rokfellerā fonda un LU atbalstu iegādājās Ķīmijas fakultātes vajadzībām Rentģena iekārtu. Šo iekārtu viņš ar saviem līdzstrādniekiem izmantoja precīzu režģa konstanšu noteikšanai pēc Debaja un Šerera metodes. Metode jau pašā sākumā deva labus rezultātus. Par šo metodi viņš 1938. g. rakstīja: «Precizitāte atsevišķos gadījumos ir vismaz 10 reizes lielāka nekā vislabākajiem līdzšinējiem mērījumiem un nevienā citā laboratorijā režģa konstanšu noteikšanā nav sasniegta tik augsta precizitāte kā pie mums. Tā vāramās sāls un alumīnija režģa konstantes Straumanis un leviņš noteikuši ar precizitāti 2.10⁻¹³ cm jeb 0,0002%, kas līdzinās 2 elektronu caurmēram. Šeit izstrādātā metode ir absolūta un atkarīga vienīgi no lietotā viļņa garuma».

Šo metodi ārzemēs nosauca pa «asimetrisko» un sāka lietot daudzu valstu laboratorijās.

Lielus panākumus M. Straumanis guva, pētot korozijas problēmas. Jau 1925. g. kopā ar M. Centneršvēru tika veikti pētījumi par metālu šķīšanu. Darba rezultātus M. Straumanis apkopoja formulā, ko literatūrā nosauca par «korozijas formulu». Tā ļāva aprēķināt korozijas ātrumu. Mārtiņš Straumanis 1934. g. Berlīnē

fādus datus. Avīzēs ir lasīts, ka nelatviešu rokās atrodas no 70 līdz 95%.

Sakarā ar jau uzskāto namtīpašumu atdošanu bijušo īpašnieku mantiniekiem, ir svarīgi zināt, kas bija šie īpašnieki. Ulmanlaiku ienākuma nodokļu maksātāju statistika ir dokumentējusi, ka no 1938. g. namsaimniekiem, kuriem bija aprēķināts ienākuma nodoklis, tikai 881 bija latvieši. Turklāt latviešiem pārsvarā piederēja mazākie nami. Rēķinot no ienākuma, kuru aplika ar ienākuma nodokli, latviešu daļa samazinās līdz nepilniem 44%.

Tādēļ laikā, kad AP apsprieda bēdīgi slavenos Grūtupa likumus, rakstīju, ka tie neatbilst ne sociālam, ne nacionālam taisnīgumam («Diena», 1991. g. 11. jūlijā). Domāju, ka K. Ulmanis nekad nebūtu šos likumus parakstījis. Tā domāt mudina tā laika valdību, arī sociāldemokrātu, agrārās reformas īstenošana, kas bijušajiem zemes īpašniekiem atteica pat kompensāciju, kad mulžu zemes pārņēma valsts zemes fondā.

Nav cerību, ka S. Saeima spētu Grūtupa likumus atcelt. Tādēļ padomāsim, kas sūfīs īres maksas uz Izraēlu, Vāciju un citām bagātajām valstīm tur dzīvojošiem mantiniekiem un kas vēlāk riskēs ar izlikšanu no dzīvokļiem jaunbagātnieka labā.

1989. gada tautas skaitīšana parādīja, ka no visiem Rīgā dzīvojošajiem latviešiem 43% dzīvo namos, kuri uzcelti līdz 1940. gadam un kuriem var būt mantinieki. Turpretī no visiem Rīgā dzīvojošiem citu tautību iedzīvotājiem šādos namos dzīvo tikai 23%, no jaukto ģimeņu iedzīvotājiem — 32%. Šos skaitļus papildinot līdz 100, viegli redzēt, kāda daļa no dažādu tautību iedzīvotājiem dzīvo pēckara gados uzceltajos namos un kuriem, ja «nekas nemainīsies», būs iespējas savus dzīvokļus privatizēt par sertifikātiem. Skaidrs, ka dzīvokļu privatizācijā saņems galvenokārt t. s. migrantus, tā viņus piesaistot Latvijai vēl stiprāk nekā to varētu izdarīt ar pilsonības nulles variantu. Arī par šo jautājumu esmu jau rakstījis agrāk («Diena», 1992. gada 23. septembrī). Vabūt kāds no padomniekiem šos rakstus parādīs prezidentam G. Ulmanim...

Daudz K. Ulmanis ir runājis un rakstījis par Latvijas saimniecisko neatkarību. Īss, bet zīmīgs ir teikums, kas

MĀRTIŅA STRAUMAŅA PĀRNĀKŠANA

notasija lekciju par šīs formulas lietošanu cīņā pret koroziju. Par korozijas pētījumiem viņš referēja arī 1941. g. Maskavā un 1943. g. Berlīnē.

1944. g. Mārtiņš Straumanis kopā ar ģimeni emigrēja uz Vāciju, kur strādāja Mārburgas metālķīmijas institūtā.

1947. g. Straumaņu ģimene pārcēlās uz ASV Misuri štata universitāti Rollā, kur Mārtiņš Straumanis sāka un līdz mūža pēdējai dienai strādāja par metalurģijas pētījumu profesoru. Viņš lasīja arī lekcijas par metālu koroziju. 1957./58. m. g. Mārtiņš Straumanis lasīja lekciju ciklu Vīnes tehniskajā augstskolā. 1966. g. viņš nolasīja referātu Maskavā 7. Starptautiskajā Kristalogrāfu kongresā. Atpakaļceļā viņš apciemoja Rīgu, Rīgā Zinātņu Akadēmijā un Rīgas politehniskā institūta Ķīmijas tehnoloģijas fakultātē viņš nolasīja 4 lekcijas par saviem pētījumiem un apmācības procesu Misuri universitātē.

1967. g. Rollas jaunajā institūtā II stāvu nosauca «The Straumanis Laboratory for Electrochemical Studies, Established Oct. 30. 1967».

Par šo notikumu prof. Mārtiņš Straumanis 1968. g. februārī rakstīja prof. Alfrēdam leviņam (Rīga): «Esmu tagad jaunajā pētīšanas institūtā, kur II stāva laboratorijas (elektroķīmiskās) ir nosauktas manā vārdā. Dabūju arī 1967. g. Misuri universitātes pētīšanas prēmiju un 20. martā man jābūt Klīvlendā (Ohio) saņemot 1967. g. korozijas inženiera godalgu».

Mārtiņa Straumaņa zinātniskā darbība bija ražīga un guva plašu atbalsi gan zinātnieku, gan rūpnieku vidū. Viņš bija zinātnieks ar plašām interesēm dažādās nozarēs. Viņš publicējis apmēram 300 zinātnisko darbu, arī monogrāfiju. Monogrāfija par simetrisko metodi kopā ar A. leviņu tulkota vairākās valodās. Kopā ar Br. Jirgenzonu uzrakstīta grāmata koloidķīmijā izdota angļu vācu, spāņu un japāņu valodā.

Otro reizi Mārtiņš Straumanis ciemojās Rīgā, piedalīdamies 7. Starptautiskajā simpozijā par dabas vielu ķīmiju 1970. g. Arī šī pasākuma laikā viņš tikās ar Latvijas zinātniekiem un diskutēja par dažādām problēmām. Viņš izteica cerību tuvākajos gados atkal iegriezties Rīgā, varbūt pat 1972. g. atceļā no Tokio, kur viņam bija paredzēti referāti 5. Starptautiskajā metālu korozijas kongresā. Tomēr viņa atpakaļceļš veda, neskarot Padomju Savienību. «Latvijas apciemojums tad nu būtu jāatliek vismaz uz kādu gadu», viņš rakstīja 1972. g. Apcietot Latvijā Mārtiņam Straumanim vairs nebija lemts. 1973. g. 19. martā viņa dzīves pavadēns pārtrūka savā atpūtas krēslā Rollā, tālu no Latvijas.

Mārtiņa Straumaņa darbs ir augstu novērtēts. «Rollas materiālu pētīšanas centra celtnē 1977. g. tika pārdēvēta par Mārtiņa Straumaņa halli. Tāds pagodinājums ir viens no izcilākajiem, kādu piešķir tikai ļoti reti, visizcilākajiem zinātniekiem,» atzīmēja profesors Br. Jirgensons.

Mārtiņa Straumaņa piemiņai veltīti raksti citu zemju presē, ko nevaram teikt par Latvijas izdevumiem. Sini ziņā mēs esam parādā prof. Mārtiņam Straumanim. Acīmredzot, jātop atsevišķai grāmatai par viņu.

«Tehnikas Apskatā», «Laikā», «Universitas Scientia at Patriae» u. c. atzīmēts, ka Mārtiņš Straumanis turpināja strādāt un publicēt darbus līdz savas dzīves

pēdējai dienai. Viņa un daudzo līdzstrādnieku darbi zinātnes pasaulē Rīgu un Latviju ir popularizējuši vairāk nekā jebkas cits.

Mārtiņš Straumanis visu mūžu veltījis zinātnē un studentiem. Viņš bija ideālists, darba entuziasts un principu cilvēks. Pasaules slavenie koncerni viņam esot piedāvājuši labi atalgoātu darbu komerciālajos pētniecības institūtos, bet viņš visu savu mūžu palika uzticīgs zinātnieka un pedagoga darbam universitātē.

Interesantu domu izteica Br. Jirgensons: «Mācīt studentus, vērēt uzmanību uz viņu kļūdām, pavērt viņiem plašāku redzes loku un iemācīt viņus loģiski domāt taču nav nekā cits kā necēlu «metālu», resp. dzīvu būtni pārvēršanu cēlākās. Zināšanu krāšana, vairošana un izglītības iegūšana vispār arī ir sava veida korozijas apkarošana. Izglītība ir cilvēka vērtīgākais īpašums, ko kodes un rūsa nemaitā! Izglītība ir tautas lielākā dabas bagātība un tautas brīvības stiprākais balsts!»

Liekas te slēpjas panākumu atslēga Mārtiņa Straumaņa dzīvē un darbā. Zinātnē taču nav panākumu bez izglītības, izglītībai bez zinātnes nav nākotnes.

Mārtiņš Straumanis bija arī gādīgs vīrs un tēvs. Viņa ģimenē ir 4 meitas un dēls, kuri gan dzīvo Amerikas kontinentā, bet domās bieži ir Latvijā. Savās atmiņās meita Māra Straumane — Rāčenis raksta: «No bērnu dienām Latvijā atceros tēvu vienmēr mierīgu, laipnu, nosvērtu un ar izteiktu humora izjūtu... Tēvam bez darba universitātē bija bez gala citu interešu. Viņš mīlēja fotografēt, veica dažādus darbus mūsu saimniecībā. Par visām lietām tomēr tēvam interesēja klavieru mūzika. Ar lielu neatlaidību un pacietību viņš bija iemācījies labi spēlēt klavieres. Sestdienās un svētdienās mūsu dzīvoklī skanēja Bēthovens, Šuberts un Šopenhāns. Līdz šai dienai man ausīs skan šīs brīnišķīgās skaņas un klavieru mūzika man arvien vēl liekas, ka tā ir svētdienas rīta mūzika... Līdz pēdējam viņš nodarbojās ar parasto pētniecības darbu un arī spēlēja klavieres. Pēdējais darbs, nepabeigts, atradās uz viņa darba galda. Daudz par ātru nobeidzās tēva raženais mūžs».

Ķīmiķu saime un visi, kas pazina prof. Mārtiņu Straumanis ir vienās domās ar viņa meitu, viņš savā dzīvē vēl daudz ko varēja veikt.

Mārtiņš Straumanis ļoti vēlējās dzīvot un strādāt brīvajā Latvijā. Atbrīvošanas cīņās, kuru dalībnieks viņš bija, radusies Latvijas valsts deva viņam iespējas likt stingrus pamatus zinātnes celtnē. Tomēr skaisto un pilnīgo zinātnes pili viņš uzcēla tikai svešumā. Nebrīves gadi Latvijā lika viņam atstāt iesāktu radošo darbu. Dzīvotams arī svešumā, viņš atrada spēku kalpot dzimtenei. Viņa zinātnieka entuziasms, interese meklēt jauno, mērķtiecība, sistematiskais darbs, neatlaidība, izcilās eksperimentatora spējas un latviešu stikstums ļāva gūt panākumus zinātnē un pedagogijā.

Mārtiņš Straumanis atgriezās brīvajā Latvijā pa Aizsauls ceļu 1993. g. 25. jūlijā. Tagad viņš atdusas Dobeles vecajā kapsētā blakus mātei un tēvam. Pēdējās ardievas profesoram teica viņa kundze leva, meitas Lilita Dilallo, Liene Sorensena, dēls Andrejs, radi, draugi, Latvijas ķīmiķu saime un Dobeles luterāņu draudze.

E. GUDRINIECE

«... maizes ziņā katrā valstij ir jābūt tikpat neatkarīgai, kā ieroču krājumu ziņā.» Mēs teiktu, ka vēl daudz vairāk. Mazai valstij sava neatkarība ir jānodrošina ar diplomātiskiem, politiskiem un jo sevišķi ar saimnieciskiem līdzekļiem. Ar ierociem to nevar izdarīt.

Ulmanlaikos valsts pārņēma stingrā kontrolē vispirms nozares ar makroekonomisku nozīmi: bankas un citas kredītiestādes, pēc tam metāl rūpniecību un mašīnbūvniecību. No šīm nozarēm pakāpeniski izspieda ārvalstu kapitālu, neierobežojot tā darbību citās sfērās. Īpaši tika aizsargāta lauksaimniecība, kura ne vien nodrošina Latvijas neatkarību pārtikas ziņā, bet ir arī vislatviskāka nozare.

Vai mūsdienās, kad ir privātbanku ziedu laiki, kad privatizē arī Latvijas bankas nozares, kad nofiek privātfirmu cīņā par ostām un citiem monopolobjektiem, drīkst runāt par K. Ulmaņa mērķu un ideju pēctecību? Vai par to var runāt, kad zemniecību gremdē no ārzemēm par dempinga cenām un kontrabandas ceļā ievestie zemas kvalitātes, bet spoži iesainošie pārtikas produkti, kas pārbīvē tirgus un veikalus? Profams, ka nē.

Par tautas izdzīvošanu demogrāfiskā ziņā ir daudz rakstījuši profesionāli demogrāfi (ak. P. Zvidriņš u. c.). Es no savas puses esmu centies parādīt, ka tautas demogrāfiskā aktivitāte ir tieši atkarīga no ģimeņu sociālā stāvokļa un ticības nākotnei (jau minētais raksts LZA Vēstis, «Dienā», 1993. gada 19. februārī u. c.). Nelielas ģimenes piemaksas un pabalsti darbojas kā ielāpi uz cauruma un ne vairāk. Pašreizējā lielkapitāla interesēm pakļautā saimnieciskā politika, kas ved uz vidusšķiras iznīcināšanu, ved arī uz tautas vitalitātes grausšanu. Vai tad kādam vēl ir noslēpums, ka pēdējos gados Latvijā vairāk nomirst nekā piedzimst, ka šķirto laulību skaits jau tuvojas noslēgto skaitam?

Daudz K. Ulmanis ir runājis un rakstījis par izglītības un zināšanu nozīmi. Jau 1918. gadā viņš atzina, ka «ja mēs gatavojamies uz svarīgu un plašu darbību nākotnē, ja mēs negribam, lai citi pie malas piespiež un mums garām aiziet, tad nepiemirsīsim, ka visnepieciešamākais un visdrošākais ierocis darbā un dzīves cīņā būs zināšanas». Un citā vietā: «Tīkāj izglītība un zināšanas padarīs mūs brīvus arī saimnieciskā ziņā».

Ar K. Ulmaņa gādību tika izveidots Kultūras fonds, Zinātniskās pētniecības fonds, Studiju fonds, 1936. gadā dibināts Latvijas vēstures institūts, 1939. g. — Zemes bagātību pētīšanas institūts, bija iecerēts Valodas un literatūras institūts. K. Ulmanis deklarēja nodomu izveidot Latvijas Zinātņu akadēmiju.

Kā prioritārus virzienus Latvijas zinātnē K. Ulmanis vispirms saskatīja tos, kas stiprina nacionālo pašapziņu (Latvijas vēsture, folklorā, etnogrāfijā, valodniecībā). Otrā prioritāte bija atvēlēta Latvijai praktiskai nodarīgam zinātnēm (lauksaimniecība, Latvijas daba, izrakteņi utt.).

Tikai trešajā vietā nāca zinātnes, kurām ir internacionāls raksturs, kuras pēti ne vien Latvijā, bet visā pasaulē. (Plašāk skat. ak. J. Stradiņa rakstu žurnālā «Atklājums», 1991. g. Nr. 2).

Latvijas Zinātnes padome, līdz šim sadalot jau tā niecīgo budžeta finansējumu zinātnē (0,74% no valsts budžeta), pirmās prioritātes virzieniem (vēsture, valodniecība, literatūrzinātnē, mākslas zinātnē, filozofijā, socioloģijā, psiholoģijā, pedagogijā, ekonomika un tiesību zinātnes) kopā atvēlēja tikai 15% («Zinātnes Vēstnesis», 1993. g., Nr. 4).

Izglītība un kultūra, tāpat kā lauksaimniecība bija un ir vislatviskāka nozares. Vai tāpēc pašreizējā saimnieciskā politika tās iedzen visdziļāk krīzē?

1937. gadā Kodeksa formu ieguva izglītības un kultūras nolikums. Tā 595. pantā noteikts mācības spēku atalgojums (toreiz vairums augstskolu mācības spēku vienlaikus strādāja arī zinātnē). Profesora pamatalga, atkarībā no stāža, bija noteikta 500—740 latu mēnesī. Ja salīdzina ar Civilkodeksa likumā noteiktajām ierēdņa algām, tā atbilst 3. kategorijai (departamentu direktori).

Vai mūsu zinātnieki un augstskolu mācības spēki var uz to cerēt? Atkal nekā...

Latvijas priekšgalā ir nostājies jauns Ulmanis. Bet līdz ulmanlaikiem Latvijai vēl tālu.

Dr. habil. oec. OĻGERTS KRASIŅŠ,
LZA korespondētājloceklis

VILIS SELECKIS

KĀPĒC JĀATDZIMST TURĪBAI?

Vispirms vēlreiz atcerēsimies, kas tad īsti bija Centrālā savienība Turība. Tā tika dibināta 1937. gadā, apvienojot Konzumu, Latvijas Pien-saimniecības centrālo savienību un Latvijas Patērētāju biedrību savienību. Turības tapšana bija viens no galvenajiem Kārļa Ulmaņa cen-tieniem apvienot nacionālo kapitālu. Prezidents pats piedalījās savienības dibināšanā, nodroši-nāja tai lielu valdības atbalstu un kopumā šo panākumu uzskatīja par svarīgu visas tautas lietu. Tolaik bija nostiprinājusies pārliecība, ka vienīgi apvienojoties un savstarpēji palīdzot — kooperējoties, var tikt uz zaļa zara tautas vai-rākums, tātad arī zemnieki. Toreizējā Turība aptvēra ļoti plašu darbības lauku — ne vien tirdzniecību, sagādi, bet arī kredīšanu, sav-starpēju apdrošināšanu, lauksaimniecības un zvejniecības produktu pārstrādi, mašīnu kop-iegādi un koplietošanu un daudz ko citu līdz pat sportam un atpūtai. Galvenā Turības ievirze bija gādība par lauku cilvēkiem, viņu saimniecisko grūtību risināšana. Daudzi skaitļi un fakti liecina, ka Turība savā īsajā pastāvēšanas pe-riodā ir devusi labus rezultātus: pieauga preču apgrozība, kooperācijas dalībnieku ienākumi un kopīgais kapitāls, ko vairoja arī līdzdalība daudzās rūpnieciskās ražotnēs. Gribu uzsvērt, ka Turība, apvienojot nacionālo kapitālu, ļāva ienākumus no tā novirzīt tiešo ražotāju — zem-nieku, amatnieku — rokās. Tādējādi tika ma-zināta tā netaisnība, kas tagad ir kļuvusi vis-pārēja — peļņas koncentrēšanās galvenokārt kreditoru, pārpircēju, tirgoņu kontos, aplau-pot ražotāju un pirmām kārtām zemnieku, kas, viens un nošķirts būdams, nekādi nespēj aiz-stāvēties pret pārstrādes uzņēmumu diktātu un citām netaisnībām. **Tāpēc kooperācijas attī-sība pašlaik ir vēl vairāk vajadzīga nekā trīs-desmitajos gados.** Turības atjaunošana būtu stimuls tās sākumam, vēl jo vairāk tādēļ, ka šīs ieceres autori grib restaurēt ne vien toreiz-ējās idejas un pieredzi, bet arī atgūt un ražo-tājiem nodot Turības mantu. Ir aprēķināts, cik liels bija Turības īpašums tās likvidēšanas brīdī 1940. gadā — aptuveni 10 miljoni latu. Ir izrē-ķināts, ka aizvadītajos vairāk nekā piecdesmit gados, gūstot vismaz 5% peļņu gadā, šis ka-pitāls varētu būt pieaudzis līdz 96,5 miljoniem latu. Kļūst skaidrs, uz kādu kopmantas daļu var pretendēt kooperatori. Protams, valstij naudas nav, bet tā arī nav vajadzīga. Kooperācijas dalībniekiem vajadzīgas rūpnīcas, fabrikas, pārstrādes uzņēmumi. Turība piesaka savas pretenzijas uz gaļas, piena, maizes kombinā-tiem, cukura fabrikām, tirgiem, saldētavām, būvmateriālu rūpnīcām, degvielas bāzēm, ma-zajām ostām, veikalumiem, ēdināšanas centriem utt. Visos šajos uzņēmumos Turībai būtu jā-kontrolē vismaz 51% kapitāla. Un 30% akciju kooperatoriem jāiegūst arī tādās ražotnēs kā valsts alus darītavas, spirta un vīna rūpnīcas, konfekšu fabrikas un pat Ventpils nafta.

Mēģinājums atjaunot Turību, lai tās mantu atdotu patiesajiem īpašniekiem, varētu būt pa-nēmieni, kā mazināt šī laika netaisnības. Par maz pensionāriem piemest dažus latus viņu nožēlojamajai pensijai. Vajag atdot to, kas šiem ļaudīm pieder. Lai biznesmenis, tirgonis, uzņēmējs ir spiests savā peļņā dalīties ar to, kura zemi, namu, rūpnīcu, veikalu viņš izmanto. Ja sāksies šī parāda atdošana, tad arī pensiju nabadzība nebūs tik sāpīga un satraucoša. Tā-pēc es gribētu, lai veicas Turības atjaunotā-jiem.

(Saīsināti no laikraksta «Neatkarīgā Cīņa» 19. oktobra numura)

Trešdien, š. g. 24. novembrī plkst. 15.00 Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 319. telpā Latvijas Zinātnieku savienības tautsaimniecības komisija rīko semināru par kustību «Tautas Turība». Aicināti visi interesenti!

27. NOVEMBRĪ plkst. 16.00 RLB Zelta zālē Latvijas Zinātņu savienības 5. gada-dienas svinības.

Mīļi aicinām visus LZS biedrus aktīvi piedalīties.

Lūdzam LZS biedrus aizdot uz šo sarī-kojumu Jūsu rīcībā esošos fotomateriālus, diapozitīvus, video u. c. materiālus par LZS dibināšanu un darbību (līdz 15. no-vembrim). Ieejas kartes LZS sekretariātā Turgeņeva ielā 19, 319. ist., tālr. 212706. Dalības maksa Ls 1,—.

LZA NEORGANISKĀS ĶĪMIJAS INSTITŪTS IZSLUDINA KONKURSU

uz akadēmiskajiem amatiem:

profesors, vadošais pētnieks, pētnieks un asis-tents neorganiskās, analītiskās un fiziskās ķī-mijas apakšnozarēs.

Dokumenti iesniedzami Salaspilī, Miera ielā 34, 304. istabā viena mēneša laikā kopš izsludināšanas dienas (tālr. 944757).

Latvijas Tautas bankā

Oficiāli sākusies parakstīšanās uz otrā laidiena akcijām, kas turpināsies līdz 1993. gada 13. decembrim. Pilnīgu informāciju par šo jautājumu var saņemt, zvanot pa tālruni 228329 vai 334213, kā arī bankā, K. Valdemāra ielā 20. Dr. A. RUPĻIS

Iespēja veikt zinātniskos pētījumus ASV

THE INTERNATIONAL RESEARCH & EXCHANGES BOARD (IREX)

(Starptautiskā Pētniecības un apmaiņu padome)

piedāvā Igaunijas, Latvijas un Lietuvas zinātniekiem iespēju veikt pētījumus sociālajās un humanitārajās zinātnēs ASV universitātes un pētniecības centros. Stipendija sedz visus ceļojuma izdevumus, kā arī uzturēšanās izmaksas ASV (nav paredzēts finansiāls atbalsts ģimenes locekļiem). Uzturēšanās ilgums ASV — 3 vai 8 mēneši, sākot ar 1994. gada septembri.

Stipendiju pretendentiem nepieciešams:
* būt Igaunijas, Latvijas vai Lietuvas pilsoņiem vai pastāvīgiem iedzīvotājiem;
* būt zinātņu kandidātiem, doktoriem vai arī 5 nopietnu zinātnisku publikāciju autoriem;
* iesniegt patstāvīga pētījuma priekšlikumu huma-nitārajās vai sociālajās zinātnēs un pamatot nepie-ciešamību veikt to tieši Amerikas Savienotajās Valstīs;
* pārvaldīt angļu valodu (zināšanas tiks pārbaudītas).

Pieteikšanās un vērtēšana:
* pieteikumi jāiesniedz līdz šā gada 10. decem-brim;
* pieteikumus izvērtēs autoritatīva, neatkarīga ASV zinātnieku komisija;
* rezultāti tiks paziņoti ne vēlāk par 1994. gada 30. aprīli.

Lekcijas un konsultācijas:
Rīgā: Kaļķu ielā 1, 219. istabā
Daugavpilī, Liepājā un Jelgavā: novembrī (sekojiet informācijai vietējā presē)
Papildus informācija:
Baltijas Akadēmiskā centrā,
Kaļķu ielā 1, 222. istabā, Rīgā, LV-1055,
tālr. 212174, fakss 8820094.

PAZIŅOJUMI

22. novembrī plkst. 13.30 Latvijas Bioloģijas institūta sēžu zālē (Salaspilī, Miera ielā 3) notiks Latvijas ZA Bioloģijas institūta Habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēde, kurā disertāciju bioloģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai aizstāvēs

NATĀLIJA INKINA

par tēmu «Strukturāli-funkcionālās sakarības Iso enke-falīna analogu rindā».

Recenzenti: Dr. habil. med. Prof. V. Rudzīte, Dr. habil. biol. Prof. V. Bērziņš, Dr. habil. biol. Prof. H. Zenke-vičs.

Ar darbu var iepazīties LZS Bioloģijas institūta bib-liotēkā.

Tālruni uzzinām 216787, 559280.

26. novembrī Fizikālās Enerģētikas institūta Aizkrauk-les ielā 21 (sēžu zālē) notiks FEI Habilitācijas un pro-mocijas padomes inženierzinātnes aparātūves un elek-trotehnikas apakšnozares atklātā sēde, kurā

— plkst. 14.00 zinātnisko darbu kopumu inženier-zinātņu habilitētā doktora zinātniskā grāda iegūšanai aizstāvēs Latvijas ZA vadošais pētnieks Dr. inž.

LEVS DOMBURS.

Tēma: «Aksiālo induktormāšīnu teorija, aprēķinu me-todes un projektēšana».

Ar zinātnisko darbu kopumu var iepazīties FEI bib-liotēkā;

— plkst. 16.00. disertāciju inženierzinātņu doktora zinātniskā grāda iegūšanai aizstāvēs inženieris

LEONĪDS ARONOVŠ.

Tēma: «Dīzeļa elektrisko iekārtu svārstību diagnostisko parametru izpētīšana».

Ar disertāciju var iepazīties FEI bibliotēkā.

Tālrunis uzzinām 558829.

26. novembrī plkst. 10.00 LZA Polimēru mehānikas institūta (LZA PMI) 215. telpā Aizkraukles ielā 23 no-tiks LZA PMI Inženierzinātņu nozares Cietvielu mehā-nikas un Polimēru fizikas un mehānikas apakšnozares Habilitācijas padomes ar habilitācijas un promocijas tiesībām atklātā sēde, kurā disertāciju inženierzinātņu doktora grāda iegūšanai aizstāvēs PMI asistents

ARNIS RIEKSTIŅŠ

par tēmu «Kompozītmateriālu čaulu noturības un pēc-kritisko deformāciju analīze ģeometriski nelineārā galīgo elementu formulējumā».

Recenzenti: Dr. h. inž. V. Tamužs, Dr. h. inž. R. Ri-kards un Dr. maģ. M. Belovs.

Ar disertāciju var iepazīties PMI bibliotēkā.

Tālr. uzzinām un caurlaižu pieteikumiem 522262.

30. novembrī plkst. 10.00 Jelgavā, Dobeles ielā 43 VZPI «Lauksaimniecības polimēri» notiks inženierzinātņu nozares ūdenssaimniecības un meliorācijas apakšnoza-res Habilitācijas padomes atklātā sēde.

Zinātnisko darbu kopumu habilitētā doktora zināt-niskā grāda iegūšanai aizstāvēs

Dr. sc. ing. **HARALDS SMILGA**

par tēmu «Smago un sablīveto augšņu susināšana».

Recenzenti: Dr. habil. silv. P. Zālītis, Dr. habil. agr.

J. Štikāns, Dr. habil. sc. ing. C. Šķinķis.

Ar zinātnisko darbu kopumu var iepazīties VZPI «Lauk-saimniecības polimēri» bibliotēkā.

30. novembrī plkst. 15.00 LZA Prezidija sēžu zālē (Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 2. stāvā) notiks Neorganiskās ķīmijas institūta Habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēde, kurā disertāciju ķīmijas zinātņu doktora grāda iegūšanai aizstāvēs

JURIJS ŽUKOVSKIS

par tēmu «Kvantu ķīmiskie pētījumi par ūdens hemo-sorbciju uz alumīnija virsmas».

Recenzenti: Dr. ķīm. Z. Brūvers (VRAM), Dr. h. fiz. J. Kotomins (LU CFI), Dr. ķīm. A. Viņola.

Ar disertāciju var iepazīties NĶI bibliotēkā.

1. decembrī plkst. 14.15 LU Bioloģijas nozares Habi-litācijas un promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Kronvalda bulvārī 4, 5. auditorijā, aizstāvēs doktora disertāciju bioloģijā

MAIJA VITJAŽKOVA

par tēmu «Lopbarības zirņu selekcijas izejmateriāla pērtšana Latvijas apstākļos».

Recenzenti: Dr. habil. biol. H. Mauriņa, Dr. habil. biol. O. Romanovska, Dr. biol. I. Belicka.

Ar disertāciju var iepazīties LR bibliotēkā Rtgā, Kal-paka bulvārī 4.

2. decembrī plkst. 14.00 Latvijas Universitātes Mate-mātikas un informātikas institūta (Raiņa bulv. 29, 413. telpā) notiks LU Datorzinātņu nozares habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēde, kurā zinātnisko darbu ciklu «Mācīšanas rekursīvi teorētiski modeļi» dator-zinātņu habilitētā doktora grāda iegūšanai aizstāvēs Merilendas Universitātes (ASV) docents (Associate Pro-fessor)

KĀRLIS SMITS.

Recenzenti: Dr. h. maģ. R. Freivalds, f.-m. z. d. M. Kanovičs (Krievija) un Dr. h. maģ. I. Straždiņš.

Ar zinātnisko darbu ciklu var iepazīties LU Zināt-niskajā bibliotēkā Kalpaka bulv. 4.

Tālr. uzzinām: 229213, 224363.

2. decembrī Rīgas Tehniskās universitātes Radioteh-nikas un sakaru fakultātes (Rtgā, Āzenes ielā 12) 300. telpā notiks radiotehnikas un sakaru apakšnozares Ha-bilitācijas un promocijas padomes (H-08) atklātā sēde, kurā darba kopumu inženierzinātņu doktora grāda iegū-šanai aizstāvēs

plkst. 16.00

VADIMS NIKITINS

par tēmu «Magnetizācijas lēcīnu amplitūdu sadalījums polikristāliskajos ferītos».

Recenzenti: Dr. habil. sc. ing. J. Grigulis, Dr. sc. ing. U. Ulmanis, Dr. sc. ing. J. Jankovskis;

plkst. 17.00

TĀLIS CELMIŅŠ

par tēmu «Sakaru sistēmu signālu apstrādes iekārtu optimizācija».

Recenzenti: Dr. habil. cs. ing. M. Šnepš-Šneppe, Dr. habil. sc. ing. K. Krēsliņš, Dr. sc. ing. V. Kalniņš.

Ar disertācijām var iepazīties RTU Zinātniskajā bib-liotēkā Kaļķu ielā 1a.

3. decembrī notiks LU Pedagoģijas nozares habili-tācijas un promocijas padomes atklātā sēde (Kronvalda bulv. 4, 252. aud.)

— plkst. 13.00 habilitācijas darbu Dr. habil. paed. grāda iegūšanai par tematu «Skolotāja personības audzinošais potenciāls» aizstāvēs

ALEKSEJS VOROBOVS.

Recenzenti: Dr. habil. paed. R. Garleja, Dr. habil. paed. I. Plotnieks, Dr. habil. paed. L. Žukovs;

— plkst. 15.00 promocijas darbu Dr. paed. grāda iegūšanai par tematu «Vingrinājumu sistēma lasītprasmiņu veidošanai svešvalodu mācību grāmatā tehniskās augst-skolas 1. kursa studentiem» aizstāvēs

MARGARĪTA KALTIGINA.

Recenzenti: Dr. habil. philol. A. Blinkena, Dr. paed. Dz. Keiša, Dr. paed. I. Žogla.

Ar disertācijām var iepazīties LU bibliotēkā.

Redaktore Zaiga Kipere.

«Zinātnes Vēstnesis».

Laikraksts iznāk kopš 1989. gada.

Reģistrācijas apliecība nr. 75.

Izdevējs: Latvijas Zinātnieku savienība.

«Science Bulletin» Association of Latvian Scientists.

Redkolēģijas vadītājs akadēmiķis Evalds Mugurēvičs.

Redkolēģijā: akadēmiķis Mārtiņš Beķers, akadēmiķis

Juris Ekmanis, LZA Goda loceklis Jānis Graudonis,

doc. Elmārs Beķeris, doc. Zigrīda Goša, Oskars Mar-

tinsons.

Redakcija: Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Tālr. 212706

Indekss 77165.

Iespiests a/s «Preses nams» tipogrāfijā,

Rīgā, Balasta dambī 3.

Augstspiede. 1 uzsk. iespiedloksne.

Mēfens 1000 eks.

Pasūtījums nr. 2298.